

Ms. 2879/260.

Hollo' Mária

Kulcsos Gy-vel Zöldi

Demény János

~~Zolai György, 115-433.~~
~~ing. ref. no.~~

Tudósokhoz
Könyvtár
1971. II. 8.

Ms 2879/240 1

Bartók Béla hagyatékának fontos, bár egészében máig sem feldolgozott anyaga egykori könyvtárának az a része, amelyet jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Bartók Archivumában őriznek. E gyűjtemény - bármily töredékes is - sok fontos adattal egészíti ki Bartók szellemi életének fejlődéstörténetét.

Mély megilletődéssel lapozzuk azokat a köteteket, amelyek Bartók kézjegyeinek, bejegyzéseinek nyomát mutatják; ezekből próbálunk most hozzátenni a génuszról alkotott képhez néhány újabb vonást.

Bartók könyvtárának aránylag igen sok német, francia, angol, olasz, szlovák és román kötetében - amikor e kötetek margójára írt szövegeket tanulmányozzuk - egy szenvedélyes nyelvtanulás nyomait figyelhetjük meg. Nyelvismeretének köszönhető, hogy már fiatal éveiben olyan szerzők eredeti kiadású köteteibe mélyedt, mint Nietzsche és La Rochefoucauld, - ahogy erről Dille professzor tanulmányában már beszámolt.

Bartók olvasmányainak hozzávetőleges felméréséhez tehát már az idegen nyelvű kötetek szerinti rendszerezés is bőséges alkalmat ad. Magyar anyag gyéren szerepel. Kétségtelen, hogy gazdag választékából fontos sorozatok máshol lappanganak. Feltételezhető az is, hogy igen sok könyvet olvasott kölcsönzött példányokból.

Jelentős mennyiségű művet - többségükben versköteteket - dedikáltak szerzőik Bartóknak; sokszor olyanokat, amelyek elolvasására idejéből nem futotta. Vannak felvágatlan kötetek. Például Harsányi Kálmán - fiatalkori barátja - összes művei késői kiadásának többsége ilyen. De Balázs Béla szorgalmasan dedikált kötetei sem mutatják - kivéve A kékszakállú herceg vára c. misztériumot tartalmazó kötetet - az olvasásban elnyűvődés semmi nyomát.

Bartók könyvtárában egyetlen olyan költő sorjázó kötetei láthatók, amelyeknek egyikében sincs dedikáció, viszont annál több jelet viselik az egykori elmélyült olvasásnak; legkülönfélébb ceruzavonások, aláhúzások és széljegyzetek adják tudtul, itt most megfordult a tét: nem a költők ostromolnak, nem ők hódolnak Bartók előtt, hanem maga Bartók az, aki ostromol: "a Petőfi óta legnagyobb,

legbátrabb költő" - ahogy Bartók Adyt jellemzi - rokonnak érzett poézisát ostromolja, ennek költészetében mélyed el. Bartók találkozására Adyval - amiről sok szóbeszéd mellett csak ellenőrizhetően híreink vannak - lényegében itt, Bartók könyvei közt érhető tetten, dokumentumok erejével itt bizonyítható. A piros, kék, fekete ceruzavonások, aláhúzások, széljegyzetek - sokat mondanak.

Mindmáig Bartók bizonyítható vonzalmát Ady költészetéhez szemünkben két tényező határozta meg. Egy kompozíció és egy levélpublikáció.

A kompozíció: az Öt dal énekhangra és zongorára (Op.16.), amelyet Bartók Ady Vér és arany kötetének négy, a Szeretném, ha szeretnének kötetének egy versére komponált, 1916 elején.

A levél: korábbi. Megismerésünk sorrendjében mégis második helyen áll, fénymásolatát 1956-ban hozták nyilvánosságra Romániában. Az 1912 elején írt - történelmi helyét illetően tehát első helyen álló - román nyelvű levelében Bartók a belényesi román barátjának, Ion Bușițiának kölcsönzött Ady-kötet kilenc versére utal, lapszám szerint. Az első versnek, megjelölt lapszáma mellett, témájáról is részletesen és lelkesedéssel ír; világos, hogy a Magyar jakobinus dala c. versről van szó, amely Az Illés szekeren c. kötetben olvasható. Az első kiadás szerinti lapszámozást követve, a többi nyolc verset is azonosítottuk már sok évvel ezelőtt. Köztük egyik az anyaság himnusza, másik a paraszti élet apoteózisa, a többi hét mind Ady úgynevezett magyarság-versei közül való. És nem véletlen, hogy 1912 elején Bartókot - a magyar progresszió (társadalmi felemelkedés) általános előretörésének idején - Ady forradalmas magyarság-versei, végeredményben politikai versei lelkesítették, mint ahogy az sem véletlen, hogy 1916 elején - a háborús évek gyötrelmes időszakában - Ady költészetének megzenésítésével őt is ideig-óráig a szerelmi sóvárgás mélyén rejlő halálvágy kerítette hatalmába. Most csak azt hangsúlyozzuk, hogy az Ady költészetével ez idő tájt erőteljesen rokonnak érzett Bartók-életműhöz mindössze 14 vers állt rendelkezésre (5 vers zenésítése és 9 további versre levélbeli utalás). Bartók könyvtárában azonban ~~nyolc~~^{kilenc} - többé-kevésbé jelölt helyeket tartalmazó - Ady-kötet található: Uj versek, Vér és arany, Az Illés szekeren, Szeretném, ha szeretnének, A Minden-Titkok versei, A Magunk szerelme, Ki látott engem? - azaz hét verseskötet,

továbbá nyolcadiknak egy novellás kötet (Igy is történhetik) és kilencediknek egy esszégyűjtemény is (Vallomások és tanulmányok). E kilenc kötet átvizsgálásával immár jó másfélszáz dokumentum, tehát az eddig ismert anyag tízszerese áll rendelkezésünkre.

Bartók jelölései többségükben a strófák mellett vonuló függőleges vonások (piros, kék vagy fekete írónnal, néha duplán - különböző színekkel is, ami esetleg többszöri olvasást jelent). Túlnyomó az első strófa jelölése (erről még lesz mondanivalónk), de akad több strófát egybefogó vonás és előfordul vonás az utolsó strófánál is. Fontosabbak a sorok aláhúzásai, még fontosabb egy-egy megjegyzés, utalás. Ez utóbbiak technikai jellegűek (sajtóhiba javítása), vagy érdemre vonatkoznak. Egyes versek egybevetéséig terjedő jelölés is található.

Az eredetileg fűzött köteteket utólag beköttették. A köttetés akkor történt, amikor a versek búvárlására már nem került sor. Két kötet belső anyagát a hanyag könyvkötő felcserélte: A Minden-Titkok versei c. kötet 1-1 szélső ív kivételével A Magunk szerelme c. kötet íveit tartalmazza, és viszont. Az Uj versek kötet második kiadás (három évvel későbbi az elsónél!). A Vér és arany kötetben jelöletlenek azok a versek, amelyeket megzenésített! Az Illés szekerén kötetben jelöletlenek azok a versek, amelyeket a levele szerint kölcsönzött kötetben feltételezhetőleg megjelölt! A Magunk szerelme és a Ki látott engem? kötetben semmiféle jelölés nincs!

Bartók Ady-tanulmányozó idejének gazdag emlékanyagát őrzi a Szeretném, ha szeretnének kötet közel félszáz jelölése. Nem sokkal mögötte marad A Minden-Titkok versei kötet harminc jelölése. Igen tartalmas dokumentáció állítható össze az Uj versek kötet negyedszáz jelöléséből is. Az Illés szekerén kötet esetében gyanítható, hogy egyes Ady verskötetek Bartók könyvtárában többször fordultak elő. A most könyvtárban őrzött példány ugyanis nem azonos azzal, amit 1912 elején román barátjának levél kíséretében küldött el Bartók. Az Uj versek második kiadása 1909-ben jelent meg. Bizonyos, hogy Bartók az első kiadás időpontjában - 1906 februárjában - még nem volt Ady költészetének híve. Egyes művészeti kérdésekben még konzervatív világszemléletét az 1905 nyarán Párizsból írt leveleiből látjuk, ettől 1906 elején - Ady első modern verseskötetének megjelenése időpontjában - még aligha távolodott el. 1909 karácsonyán

azonban, második párizsi útja, fordulópontot sejtett; ekkor már tudnia kellett Adyról; író és festő hívei révén ismernie kellett Ady verseit.

Felsoroljuk az Uj versek kötetének 67 verse közül azt a 25-öt, amelyet Bartók kijelölt:

A "Léda asszony zsoltárai"-ból: Mert engem szeretsz, A könnyek asszonya, Félig csókolts csók, Tüzes seb vagyok, Léda a hajón, A Léda szive, Vén faun üzenete, Várnak reánk Délen.

"A magyar ugaron"-ból: A Hortobágy poétája, Ének a porban, Lelkek a pányván, A krisztusok mártírja, A lelkek temetője.

"A daloló Páris"-ból: Egy párisi hajnalon, Jehan Rictus strófáiból, Paul Verlaine álma, A Szajna partján.

Végül a "Szűz ormok vándora" ciklusból: Szivek messze egymástól, A csókok átka, Midász király sarja, Búgnak a tárnák, Harc a nagyúrral, A kezek bábja, Vörös szekér a tengeren, Uj vizeken járok.

Bartók leggyakoribb jelölése, függőleges vonal az első strófa szegélyén: pontosan az Ady-versek esetében (jeleztük) bizonyos magyarázatot igényel.

A jeles Ady-kutató Földessy Gyula írja: "Leggyökeresebb újítása az Ady-lírának: a lírai vers szerkezetének teljes megváltoztatása. Az Ady előtti lírai költemény, minálunk és legnagyobb részben a külföldi lírában is, csattanós befejezésre, poentre ment... Ezzel szemben Ady nagyon ritkán dolgozik poentre... Ugyanis Adynál a vers-gondolat vagy hangulat energiája a legeslegtöbbször a legelső versszakban a legerősebb s a további versszakok, - ha kerülnek is beléjük újabb motívumok és árnyalatok, - a legtöbbször továbbhúzásai, körülírásai, kifejtései, vagy kiteljesítései a nagy erővel odavetett első versszaknak... És támogathatták az Ady-féle verskezdeket a XVI., XVII. századbeli református és kuruc énekek riadószerű első versszakai is, egyszóval az ősi magyar verstradíció, amelynek külső formáiból is sokat merített Ady Endre." Eszerint Bartók eljárását, hogy legtöbbször csak első strófákat jelöl, úgy tekinthetjük, mint az egész vers birtokba vételét. Pontosán annak a verselésnek szellemében, amit Földessy - helyesen - magyaráz. Bartók pedig annál inkább érzékelhette ezt így, mert hiszen a régi típusú magyar népdalok hangsúlyos, magasból indított, ereszkedő szerkezete is ugyanezt a jellegzetességet mutatja. Elmondhatjuk tehát, hogy az Ady-verseket olvasó Bartók legtermészetesebb mozdulata ez a régi századokban és népdalokban gyökeredző, ősi "textus-jelölés".

A Vér és arany kötet 2. kiadásában alig néhány jelölést látunk:

"A Halál rokona" ciklusból: Az anyám és én c. vers utolsó strófáját jelöli: "Én kergettem a vénségbe: Nem jár tőle olyan távol Senki, mint torz-életével Az ő szomorú fia."

"A magyar Messiások" ciklusból: Fölszállott a páva. Javítva benne az első (és ismétlődésekor utolsó) strófa első sora a népdalgyűjtések szövege szerint. Ady szövege ugyanis: "Fölszállott a páva a vármegye-házra". Bartók módosítása: "Fölszállott a páva vármegye házára". Ugyanebben a ciklusban A magyar Messiások c. vers második strófájában a következő két sort húzta alá: "... S üdve nincs a keresztnek, Mert semmit se tehettek..."

"Az ős Kaján" ciklusban is két verset jelöl: a Bolyongás Azur-országban utolsó strófája két sorát húzta alá: "Óh, Élet, milyen nagy és szép Minden tájad, melyet el nem érünk." Az alvó csók-palóta c. vers címe mellett kérdőjelet látunk.

"A Holnap elébe" ciklusban is két vers, méghozzá a legbonyolultabbakból. Az elbocsájtott légió az álmaiktól, így azok versbefoglalásaitól is eltávolodó költőt idézi. Az utolsó strófa második sora - "Olyan mindegy az, ki a gazda" - aláhúzva, és talán egy felkiáltó jel is látható utána. Az aláhúzott sor megértéséhez az egész strófa közlése szükséges. Így hangzik: Hajrá, én vitéz katonáim, Olyan mindegy az, ki a gazda. Harcoljatok avval, ki harcot akar S hagyjátok el a harctalant, Föl, föl, föl a magasba. - A másik vers: A Holnap elébe. Két első strófája jelölt, ezenkívül több, aláhúzott sor is utal Bartók érdeklődésének súlypontjaira. Ahhoz, hogy Bartók kiemelései értelmet kapjanak, az egész verset idézni kell:

"Állj meg!" Ordít utánam az éjben
Cafra sereggel a Tegnap.

"Állj meg!" És én megyek, megyek.

"Állj meg!" Vágok a sűrű bozótnak,
Holdnak, pokolnak, fellegeknek
És egyedül és egyedül.

Vár, vár: futok a Holnap elébe.
Apám, anyám, papok és bárdok,
Nem kelletek, nem kelletek.

Ősök, árnyak, tegnapi legények,
Testvéreim vérben és kupában:
Undok Tegnap, maradjatok.

Megyek a bús, nagyszerű Sötétnek.
"Állj meg!" Nem. Elöttem a Holnap,
Engem vár, engem, rohanok.

Bartók a vers következő sorait, illetve félsorait húzta alá:
" 'Állj meg!' Ordít utánam az éjben", azután: "Apám, anyám, papok
és bárdok, Nem kellett..." , azután: "Megyek a bús, nagyszerű
Sötétnek", s végül: "Elöttem a Holnap".

Bartók könyvtárának Vér és arany kötetében jelöletlen a később,
1916 elején komponált Öt dal idevágó négy darabjának versanyaga is.
Azaz, az Op.16. 1. és 2. darabja: Három őszi könnycsepp és Az őszi
lárma ("A Halál rokona" ciklusból) és 4. és 5. darabja: Egyedül a
tengerrel és a Nem mehetek hozzád ("A Léda aranszobra" ciklusból).

Hiányzik belőle a Sirni, sirni, sirni c. vers jelölése is, holott
erre a versre Bartók a későbbi Minden-Titkok versei c. kötetében
utal, amikor az ott szereplő Egy templom-alapító álma c. vers vé-
géhez ezt a megjegyzést fűzte:

Lásd: Sirni, sirni (Vér és arany)

Bartók megjegyzése különös figyelemre méltó, mert szemünkben az
Ady költészetében való benneélés dokumentum erejű bizonyítéka. Jól
illusztrálja Ady motívum-köreinek érzékelését, az Ady-élményvilág
asszociációrendszerének felismerését.

Az Illés szekeren kötet Ady harmadik modern kötete; 1908 kará-
csonyára jelent meg, több mint száz verssel, amelyet a költő zömmel
1908-ban írt. A Bartók könyvtárában lévő kötetéről azt gyanítjuk,
ez nem az a példány, amelyet belényesi román barátjának kölcsönzött
1912 elején. Kilenc vers azonosítását egykori levelében felsorolt
lapszámok alapján végeztük el. Eszerint "A téli Magyarország" cik-
lusból 6, "Az utca éneké"-ből 1, a "Halálvirág: a csók" ciklusból
2 versről volt szó. A lapszámok emelkedő rendjében: Magyar jakobi-
nus dala, Magyar fa sorsa, Mért is tettem?, A téli Magyarország,
A magyar vigasság, Nekünk Mohács kell, A grófi szérún, Akit én csó-
kolok, s végül: Májusi zápor után. Ezek a versek tehát a Bartók
könyvtárában ma található példányban jelöletlenek. - Megjegyezzük,
ez Bartók legmerészebb összeállítása, amelyben négy, eredetileg a
szociáldemokrácia lapjában, a Népszavában megjelent vers található.
A Magyar jakobinus dala a dunavölgyi népek, magyarok, románok és
szlávok testvériségét hirdeti.

Bartók könyvtárának kötete ma mindössze három vers jelölését
tünteti fel, további három verset pedig - egyetlen eset! - a tartal-
omjegyzék mutat ki. A három kijelölt vers: "A téli Magyarország"-
Egy harci Jézus-Mária, "A muszáj Herkules"-ből pedig az Uj könyvem

fedelére és A verselő asszonyok. A tartalomjegyzékben lapszám szerint megadott további három vers: Gonoszak a halottak, Én kifelé megyek, s végül: Májusi zápor után. Ez az utóbbi egyben az 1912 elején elküldött kötet kijelölt verseinek is utolsó darabja, a kétféle összeállítás egyetlen találkozási pontja.

A Szeretném, ha szeretnének kötet - Ady negyedik modern versköte-
te - 1909 december közepén jelent meg. Az új művészi áramlatokban élő, immár "modern" Bartók ekkor ment másodszor Párizsba, ahol Be-
rény Róberttel barátkozott; a "Nyolcak" (leendő) progresszív festő-
csoport sokoldalú művészeivel - az Uj képek címen Budapesten rende-
zendő kiállítás előestéjén! A magyar fővárosban javában dúlt a
harc Bartók körül: 1909 november 22-én mutatták be II.zenekari
szvitjét a filharmonikusok ("varangyok fetrengése, kígyók és más
undok hüllők csúszása, kúszása a nyirkos, penészes köveken" - az
ilyen és ehhez hasonló kritikák ideje járta), időben egészen közel
ehhez a szimfonikus megjelenéshez, november 27-én mutatkozik be
Ady Endre a budapesti közönség előtt. És itt idézzük azt, amit Föl-
dessytől tudunk: "... Ady, ha akarta és kedve volt hozzá, úgy tu-
dott felolvasni, mint senki más. Az 1909 novemberi Royal-beli es-
télyén Az ágyam hívogat c. költeményét olyan tökéletes frazírozás-
sal és mimikával mondta el, hogy a valaha hallott versszavak
között ennél elragadóbb előadást sohasem élveztem." - Ott volt-e
Bartók ezen az előadáson? Itt látta-e Adyt először? Semmi bizonyít-
ék sincs erre, de bizonyos, hogy ezekben az időkben kellett ta-
lálkoznia Ady költészetével. Ekkor már (ezt pontosan meg lehet szá-
molni) 436 publikált vers hirdette Ady varázslatos lírai talentu-
mát. A Szeretném, ha szeretnének kötet Bartók könyvtárában - 47
versjelöléssel - a nagy muzsikusz kivételesen elmélyedő érdeklődé-
sének, megragadottságának hiteles tanúja. Ez a kötet, kilenc vers-
ciklusának bonyolult rendjével, Bartók érdeklődésének teljes skálá-
ját őrzi. A jelölések részleteire most nem térhetünk ki. Csak a
szóbanforgó versek egyszerű felsorolására szorítkozunk.

Prológus vers: "Sem utódja, sem boldog őse..."

Az "Esze Tamás komája" ciklusból: A Dál-kisasszonyok násza. Ha-
jó a ködben, A föl-földobott kő.

A "Két szent vitorlás" ciklusból: Elfogyni az ölelésben, Hiába
hideg a Hold, Séta bölcső-helyem körül.

"A vén komornyik" ciklusból: Északi ember vagyok, Betemetik a
tavat, Zúg-zeng a jégcimbalom, Megint Páris felé, Bolond, halálos

éj, Budapest éjszakája szól, Kisvárosok őszi vasárnapjai.

"A harcunkat megharcoltuk" ciklusból: Akarom tisztán lássatok,
A tenger ákombákoma, Aki helyemre áll, Hosszú az erdő, Az elsőség
jósága.

"A Hágár oltára" ciklusból: Fehér lyány virág-kezéi, A tízéves
Éva, A Hágár oltára, Kató a misén. - Meg kell jegyeznünk, hogy nem
egészen világos, Bartók egy kérdőjele A Lóri csókja c. vers végé-
hez, vagy a soron következő Elindult egy leány c. vers elejéhez
tartozik-e?

"A Jövendő fehérei" ciklusból: A könnyek haszna, Másokért ha-
lunk meg, Proletár fiú verse, Menekülés úri viharból.

Az "Áldott falusi köd" ciklusból: Fedjük be a rózsát, Apántól,
anyántól jövőn, Rettegésben a falu, Áldott, falusi köd, Őszi, for-
ró virág-halmon, A hatalmas Tél. - E ciklusban szereplő 6 vers sor-
rendje későbbi kiadásokban az első vers helycseréje miatt megválto-
zik, az első vers utolsó helyre kerül!

A "Rendben van, Uristen" ciklusból: A Halál pitvarában, Rendben
van, Uristen, Virág-fohász virágok Urához, Vezeklő vigadozás zsol-
tára, Szeli, esti imádság, Könyörgés vig halásért, Egy avas kérdés,
Az Uraknak Ura.

Végül az "Egyre hosszabb napok" ciklusból: Kocsi-út az éjszaká-
ban, Sirató ember dala, A Halál: pirkadat, Lelkem szerelmes fattyai,
Most pedig elnémulunk. - Ehhez az utolsó ciklushoz tartozik a ké-
sői Öt dal (Op.16.) centrumában álló nagy vers, a Földessy beszámó-
lójában említett, egykor Adytól hallott költemény, Az ágyam hívogat,
amely Bartókot - mondhatnánk - a Halál Adyval egyenrangú rokonává
avatja...

A Minden-Titkok versei c. kötet Ady ötödik modern verskötetete,
1910 december közepén jelent meg, vagyis pontosan egy esztendőre
a Szeretném, ha szeretnének c. kötet után. Bartók könyvtárában a
kötet első kiadása erősen olvasott (a különböző színnel, duplán jel-
zett strófák tanúsága szerint talán többször olvasott) példányában
maradt fenn. Harminc vers jelölését regisztrálhatjuk. A ciklusok
közt a legtöbb jelölt vers "A szomorúság Titkai"-ban található
(tíz vers), ezt követi "A magyarság titkai" ciklus (hat vers), a
jelzések száma egyenlően oszlik meg "A dicsőség titka" és "Az Élet-
Halál titka" ciklusok között (öt-öt vers), végül "A szerelem tit-
kai" és "Az Isten titkai" ciklust alig képviseli jelölés (három, il-
letve mindössze egyetlen vers).

A versek a következők:

"Az Isten titkai"-ból: Kain megölte Ábelt.

"A szerelem titkai"-ból: Öreg suhanc vágyakozása, Csak látni akartalak, Halk, bánatos szökés.

"A szomorúság titkai" -ból: A Nap ravaszkodása, Senki élőnek ellensége, Akármilyen csúnya életet, Az örömtelenség öröme, A rémesék uhuja, A megátkozott ember, Az elmaradt szomorúság, Az Éj zsoldára, Nagy sírkertet mérünk, Jóság síró vágya.

"A magyarság titkai"-ból: Gőzösről az Alföld, Hajh, őszi magyarság, A márciusi Naphoz, Obsitos vitéz nótája, Élni, míg élünk, Egy templom-alapító álma.

"A dicsőség titká"-ból: Az öreg szakálás, Életem apadó ere, Bukdosik a lelkem, Mert másokért csatáztam, Ki elveszti harcát.

"Az Élet-Halál titká"-ból: A csodák esztendeje, Testem, vitéz pajtásom, A meghívott Halál, Mindent másképpen szeretnék, Az életem kertje. - Ez utóbbi vers az első kiadásban nyomdahibás, a harmadik strófa utolsó sorában kiesett egy betű: "Szemeink... ingyen kíván[]ák az Őszt is". Bartók kipróbálja a "kivánták" és a "kivánják" változatot. A későbbi, Ady halála után megjelent kiadásokban a harmadik változat: "kivánnák". Vajon melyik hiteles?

A Minden-Titkok versei-vel zárul Bartók glosszákkal, ceruzavonásokkal kísért ismerkedése Ady költészetével. A menekülő Élet c., 1912 januárjában megjelent kötet hiányzik Bartók könyvtárában, A Magunk szerelme 1913 márciusából és a Ki látott engem? 1914 februárjából megvan, de semmiféle jelölést nem tartalmaz. A halottak élén és Az utolsó hajók kötete szintén hiányzik. Ady 1911-ben megjelent tanulmánykötete azonban, Bartók több mint egy tucat jelölésével, tovább sodorja a kortárs poéta iránti érdeklődés fonalát, kiegészíti színes mintázatát. A Vallomások és tanulmányok (ez a tanulmánykötet címe) négy legfontosabb Ady-írását olvasta Bartók ceruza-szántó figyelemmel: Ismeretlen Korvin-kódex margójára, A magyar Pimodán, Portus Herculis Monoeci és Petőfi nem alkuszik. Bartók jelöléseinek elemzése külön tanulmányt igényelne. Most csak azt hangsúlyozzuk, hogy Bartók tehát Ady 1905-1910 tájt írt, önálló kötetben is megjelent markáns, hallucinatív elmélkedéseibe mélyedt; ez a szellemi feszültség, örvénylés és káprázat, előzi meg Bartók Ady-verskötetet küldő szenvedélyes mozdulatát - Belényesre, 1912 elején. És hangsúlyoznunk kell azt is, hogy Ady tanulmányai, akárcsak elbeszélései és publicisztikai írásai, esetenként egy-egy versének gondolati csírá-

it, tematikus anyagát is tartalmazzák. Mert ezek az írások végeredményben az Ady-versek élményvilágának asszociációrendszerébe illeszkednek bele.

Az Ady-kutató Földessy Gyula által kidolgozott motívum-körökre általában érdemes a figyelmünket összpontosítanunk. E motívum-körök ismeretében az a versanyag, amit Bartók jelöléseit követve ismertünk fel, élesebb kontúrokat kap, sőt rádiuszában is tovább tágul. Befejezésül néhány példával szeretnénk megvilágítani a mondottakat:

A Minden-Titkok versei "szomorúság titkai" ciklusában foglal helyet az Akármilyen csúnya életet c. vers, amelynek harmadik - jelölt - strófája mellett ott látjuk Bartók kalligrafikus nagy kérdőjelét. Mihez tette Bartók ezt a jelt? A problematikusnak érzett strófa így hangzik: Akárhogyan, de el nem mulni, Akárhogyan, de létezni még, Inkább feledten megfakulni, Mint egy ragyogó, szép Halál Dicsőséges karjába hullni. Földessy szerint: "... az e kötetben lévő A meghívott Halál-ból következtetjük, Ady itt a 'halálok fejedelmére', az önszántából vállaltélettől-való megválásra gondol..." És most, ha felütjük a Bartók-olvasta kötet "Élet-Halál titka" ciklusában található költeményt, meglepődhetünk: ez a vers szintén a glosszált anyaghoz sorol, a két első strófa mellett ott látjuk Bartók kék ceruzajelét! A megjelölt rész így hangzik: Ha akarom, két óra múlva Halott lesz egy szünetlen elme S hódolattal lépi át küszöböm Minden halálok fejedelme: A meghívott Halál.

Póri, kicsi halálok helyett Jönne pompával és bíborban: Még fehér papír-álarcot visel Álomhozó húsz grammnyi porban Itt, az asztalomon.

Másfélszáz verssel folytathatjuk az ilyen, egymást magyarázó, egymásnak Bartók jelöléseiben is felelgető versidézeteiket az Ady versmitológia áramkörén. Most még csak egyet idézünk.

Fokozottan kiemelt, késsel és pirossal jelölt vers az Uj versek "magyar ugaron" ciklusából az Ének a porban c. költemény. E vers keserű kacajú "zarathusztrai" motívumához tartozik e ciklusban A lelkek temetője és a Vér és arany kötetben A magyar Messiások is. Lapozzuk fel e verseket. Mit látunk? Szintén Bartók kiválasztott versei közül valók!

Menjünk egy lépéssel tovább:

Az Uj versek "Léda asszony zsoltárai" közt a Várnak reánk Délen erősen jelölt. Megfelelője a "Szűz ormok vándora" ciklusban a Teme-

tés a tengeren c. költemény. Csak hogy ez nincs a Bartók-jelölt versek között. De ha az ilyen jelöléseket nem tekintjük tabuknak, inkább fogódzkodóknak, olyan csomópontoknak, ahonnan tovább lendülhetünk, akkor a Temetés a tengeren c. "jelöletlen" verset is Bartókhoz közelálló költeményként kezeljük. Olyan poéma^{ként}, amelylyel a jelölt versek köre tágítható. Ilyen eljárással a másfélszáz jelölt vers körül megteremthetjük a jelöletlen, de az Ady-versmitológia törvényei szerint rendezhető versek külső körét. Amelyeknek Bartók érdeklődéséhez szintén közük van. A Holnap elébe c. verset például (és ez utolsó példánk legyen) Bartók kivételes figyelemmel olvasta. Tudjuk. De tudjuk azt is, hogy e vers rokonait az Ady-kutatás A halottak élén kötetben és a posztumusz "utolsó hajók"-ban fedezi fel, Ady háborús években - 1914-1917 közt - írt verseiben. Első megjelenéseik sorrendjében: a Tegnap tegnap siratása, a Tegnapba élni bele, az Ember az embertelenségben és a Véresre zúzott homlokkal c. költeményekben. Ezek az asszociációs-rendszer nagy körén futó távoli versek felidéznek a Bartók könyvtárából hiányzó, komor utolsó Ady-kötetek hangulatát is.

Mindent összegezve tehát: Bartók könyvtára e pillanatban valami nagyon fontosat közöl velünk, a zeneköltő kapcsolatáról vall kora nagy magyar lirikusához. Bartók azt mondta egyszer: "Magamról is azt hiszem, hogy erősen hozzátartozom az Ady generációjához." Bartók egykori nyilatkozata - mint látjuk - dokumentumok erejével támasztható alá. Ezek a dokumentumok évszázadunk legsajátabb, korai, mostohán kezelt időszakát idézik, mely - néha már úgy látszott - mintha sohasem lett volna egészen a miénk. Most azonban Ady költői életművével Bartók génusza is segít visszaperelni.